

Луцків О.М.

ВІДТВОРЮВАЛЬНИЙ РЕСУРС ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА НАРОЩУВАННЯ

У статті основну увагу акцентовано на дослідженні особливостей відтворювальних процесів в регіонах України. Оцінено динаміку зміни частки проміжних витрат в регіональному розрізі впродовж 2006-2013 років. Проаналізовано відтворювальну структуру регіонів України за різними видами економічної діяльності впродовж аналізованого періоду часу. Проведено аналіз рівня матеріаломісткості галузевої структури економіки регіонів України та порівняно її з європейськими стандартами. Оцінено рівень зношеності основних засобів та тенденції їх оновлення. Здійснено аналіз структури освоєння капітальних інвестицій за видами матеріальних активів в регіонах України.

Ключові слова: відтворювальні процеси, відтворювальний ресурс, економічний розвиток, витратність економіки, проміжне споживання, основні фонди.

Постановка проблеми. Основною проблемою української економіки є високий рівень витратності виробництва товарів та послуг, надмірний екстенсивний розвиток добувної промисловості, відсталість агропромислового сектору, незначна кількість високотехнологічних видів економічної діяльності, низький рівень інноваційної активності, недостатній рівень розвитку інноваційної інфраструктури. Така ситуація зумовлює незначну кількість виробництв, що виготовляють продукцію з високою часткою валової доданої вартості, що у свою чергу знижує конкурентоспроможність українських товаровиробників. Одним з основних загальноекономічних пріоритетів розвитку регіонів має бути створення умов для здійснення перспективних структурних зрушень на основі формування ефективної моделі регіонального відтворення. Тому важливим аспектом оцінки тенденцій економічного розвитку є аналіз відтворювальної структури економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відтворювальних пропорцій в економіці є предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених. Слід відзначити праці О.Алимова, Ю. Бажала, Л. Безчасного, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Дорогунцова, І. Лукінова, А. Мельник, Я. Жаліла, С. Шульц та ін.

Незважаючи на значну увагу вчених до цієї проблематики, порушення відтворювальних пропорцій в економіці так і не вдається подолати. Тому важливим аспектом оцінки тенденцій економічного розвитку є аналіз відтворювальної структури економіки регіонів України.

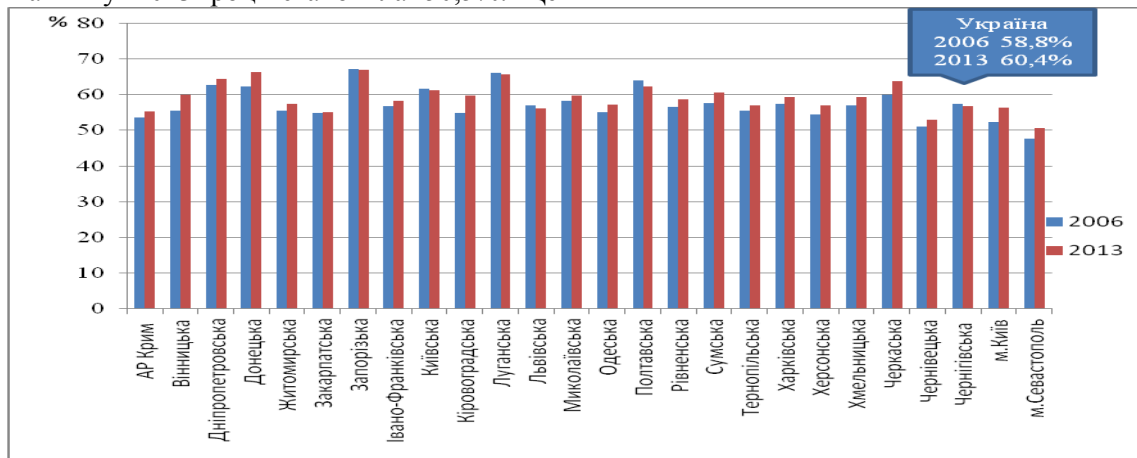
Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка тенденцій і особливостей відтворювальних процесів в регіонах України.

Опис основного матеріалу дослідження. У відтворювальній структурі економіки України переважає проміжне споживання, частка якого коливається від 58,8% у 2006 році до 60,4% у 2013 р. Висока частка проміжного споживання свідчить про те, що на сьогоднішній день українська економіка характеризується дуже високою матеріало-, ресурсовитратністю та енергоємністю ВВП. Останній показник в Україні є одним із найвищих серед розвинених країн світу, зокрема у 3,8 рази ніж у країнах ЄС, у 3,2 рази – ніж у Польщі та навіть в 1,4 рази – ніж у Росії. Це обумовлено, насамперед, високими цінами на сировину, матеріали, паливно-енергетичні ресурси; відсутністю ефективних заходів щодо ресурсозбереження; низьким технологічним рівнем виробництва; низьким рівнем інвестиційної та інноваційної активності тощо. Така ситуація зумовлює переважання в економіці низькотехнологічних сфер економічної діяльності та відповідно і випуску товарів з низькою доданою вартістю. На жаль, на сьогоднішній день ні на державному ні на регіональному рівнях не приймаються ніякі заходи щодо забезпечення усунення існуючих відтворювальних диспропорцій.

Негативною тенденцією є те, що динаміка частки проміжних витрат у більшості регіонів України у 2013 році порівняно з 2006 роком демонструє тенденцію до їх збільшення за винятком Волинської, Запорізької, Київської, Луганської, Львівської, Полтавської та Чернігівської областей. Найбільш ресурсовитратною є економіка 8-ми, переважно промислових регіонів, а саме: Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Луганської, Полтавської, Сумської та Черкаської областей. Така ситуація зумовлена галузевими особливостями цих регіонів, а саме переваження,

найбільш матеріало-, енерго- та ресурсозатратних і низькотехнологічних галузей промисловості, насамперед важкої промисловості. Найменш ресурсовитратною є економіка м. Севастополя, де частка проміжного споживання у 2013 році становила 50,5%. Це

зумовлено тим, що основними сферами економічної діяльності міста є морегосподарський та агропромисловий комплекси, курортно-рекреаційна і туристична сфери.

Рис. 1. Частка проміжного споживання у валовому випуску продукції і послуг в регіонах України у 2006 та 2013 рр. [1, С.33; 2, С. 33]

Відтворювальна структура суттєво відрізняється і за різними видами економічної діяльності, проте спостерігається загальна тенденція для більшості областей України щодо збільшення частки проміжного споживання у сільському господарстві, переробній промисловості та виробництві і розподіленні електроенергії, газу і води та освіти. Слід відзначити, що частка проміжного споживання у випуску товарів є істотно більшою, ніж у виробництві послуг. Така тенденція характерна як для України так і для європейських країн.

Відповідно до технологічних особливостей економічної діяльності найбільш витратомісткими видами діяльності традиційно є промисловість, де питома вага проміжного споживання у випуску, в середньому по Україні, становила 75,8% та будівництво – 78,8%. Саме галузі проміжних продуктів становлять ціновий тиск на галузі з виробництва кінцевих продуктів, які функціонують в умовах низької рентабельності й не можуть формувати ресурси розширеного відтворення. Найбільш ресурсозатратним у 2013 році було промислове виробництво у м. Києві (81,3%), а найменш – у Чернівецькій області (70,3%); будівництво також у м. Києві (80%), найменш – у Закарпатській області (75%).

Найменша частка проміжних витрат у 2013 році була в освіті (29,6%) та державному управлінні (27,8%). Це зумовлено тим, що саме ці галузі економіки не потребують значних сировинних, матеріально-технічних та енергетичних затрат для їх функціонування і розвитку. Серед областей України найнижчий рівень ресурсомісткості освітньої сфери був у Вінницькій, Закарпатській, Чернівецькій та

Чернігівській областях, найбільший у Миколаївській, Одеській, Полтавській та Тернопільській областях. Щодо державного управління, то найнижчою є частка проміжного споживання у Житомирській області (20,9%) та м. Києві (20%), найвищою – в Івано-Франківській (32,8%) області та м. Севастополі (32%) [2, С.44-62, 65-83].

Критичним чинником відтворювального процесу української економіки є стан основних засобів, ступінь зношеності яких невинно зростає: із 43,7 % у 2000 р. до 83,5% у 2014 році. Особливо різко збільшилося значення цього показника у 2008 р. та 2010 р., відповідно на 8,6 %п. та 14,9%п. Найгірша ситуація щодо стану основних засобів у транспорті та зв'язку. Рівень їх зносу у 2014 році становить 97,9%, проти, наприклад, 50,5% у 2000 році та 60,5% у 2006 році. Друге місце за ступенем зношеності основних засобів займає промисловість – 60,3 %, проти 48,8% у 2000 році, за нею слідує будівництво (54,4%). Найменш зношеними є основні фонди в сфері операцій з нерухомим майном (36,2%) [3].

Серед регіонів України лідерами за ступенем зносу основних засобів є: Харківська (81,2 %), Кіровоградська (73,8 %), Вінницька (70,7 %) і Полтавська (70,1 %) області. У семи регіонах України знос основних засобів становив від 60 до 70 %, а саме Донецькій, Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Сумській, Херсонській і Черкаській областях. Від 50 до 60 % зношених основних засобів є у Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Луганській, Одеській, Рівненській, Хмельницькій і Чернігівській областях. Лише в чотирьох

регіонах основні засоби зношені менше ніж на половину, а саме у Волинській, Тернопільській, Чернівецькій областях та м. Севастополі. Слід також зазначити, що у всіх без виключення регіонах України впродовж 2000-2014 років прослідковується стійка тенденція до збільшення ступеня зносу основних засобів.

Однак, незважаючи на високий ступінь зношеності основних засобів, процес їх оновлення є дуже пасивним, а в більшості галузях економіки взагалі не відбувається. Основна причина такої ситуації – відсутність фінансових ресурсів на розробку та впровадження інноваційних технологій. Ще однією з причин є довгий термін окупності коштів, вкладених в нові технології, а за умови відсутності власних коштів і високих відсоткових ставок на кредитні ресурси цей процес ще більше гальмується. Значно гальмує також процес оновлення основних фондів недосконала амортизаційна політика.

Слід відзначити, що основним параметром відтворювального процесу, який визначає можливість оновлення основного капіталу та проведення структурних реформ, є капітальні інвестиції. Впродовж 2010-2012 років обсяг капітальних інвестицій зріс з 189061 млн грн до 293692 млн.грн., або на 55,3%. Збільшення капітальних інвестицій за цей період часу відбулося майже у всіх регіонах України, за виключенням Запорізької області. Однак починаючи з 2013 року в значній мірі через уповільнення динаміки економічного зростання, обсяг капітальних інвестицій починає щорічно скорочуватися. Так, у 2014 році обсяг капітальних інвестицій зменшився порівняно з попереднім роком на 18%, а саме з 267728 млн грн до 219419,9 млн грн. Така ситуація характерна для більшості регіонів України, за виключенням Волинської, Запорізької, Івано-Франківської, Сумської, Херсонської та Хмельницької областей. Більше ніж на половину скоротилися обсяги капітальних інвестицій в окупованих Донецькій та Луганській областях. За цей період часу більш ніж на чверть зменшився їх обсяг у Миколаївській та Чернівецькій областях. Поряд із зменшенням капітальних інвестицій збільшується і розрив між регіонами за їх обсягами. Так, диференціація між макс. і мін. обсягом капітальних інвестицій у 2014 році становила 40,2 рази (макс. м. Київ – 67832,6 млн грн, мін. – Чернівецька область – 1686,9 млн грн), проти 33,1 рази у 2013 році та 34,5 рази у 2010 році [4, С.5; 5, С.5].

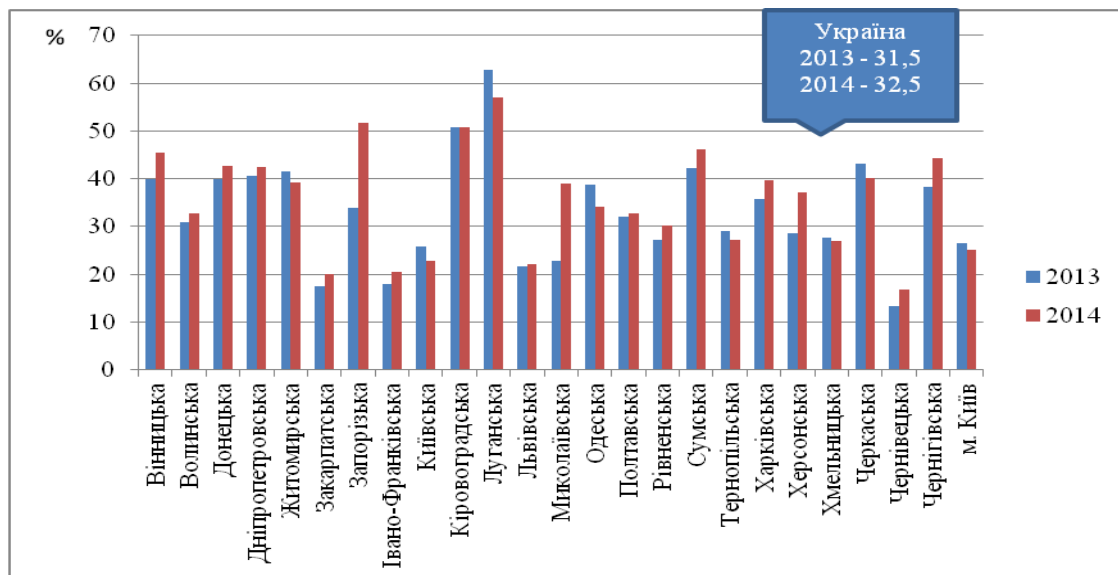
Незмінними впродовж 2010-2014 років є 4 регіони – лідери за обсягами надходження

капітальних інвестицій. Так, у 2014 році понад 55% загального обсягу капітальних інвестицій в Україні зосереджено знову ж таки у Дніпропетровській, Донецькій, Київській областях та м. Києві. Від 3 до 4% загального обсягів інвестицій припадало на Львівську, Одеську, Полтавську, Харківську, Запорізьку та Івано-Франківську області. На Вінницьку та Луганську області припадало відповідно 2,6% та 2,4% загального обсягу капітальних інвестицій в Україні. В решти регіонах України їх частка є меншою ніж 2%.

Розглядаючи структуру освоєння капітальних інвестицій за видами матеріальних активів слід відзначити невідповідність обсягів і структурно-динамічних характеристик інвестиційних ресурсів потребам забезпечення розширеного відтворення основних засобів. Свідченням цього є те, що як загалом по Україні, так і в регіонах більше половини капітальних вкладень спрямовувались на нове та незавершене будівництво, а не в інноваційні технології та розробки, що зрештою поглиблювало технологічну відсталість економіки. Усе це призвело до високої витратності економіки, оскільки питома вага зносу основних засобів і надалі залишається критично високою.

Негативною тенденцією в процесах розширеного відтворення основних фондів є зменшення обсягів інвестицій у їх оновлення. Загалом по Україні обсяг капітальних інвестицій в оновлення основних фондів зменшився з 80971 млн грн у 2013 році до 68949 млн грн у 2014 році, або на 15%. Однак, у загальній структурі частка капітальних інвестицій на їх оновлення зростає, а саме з 31,5% у 2013 році до 32,5% загального обсягу капітальних інвестицій у 2014 році, що зумовлено насамперед зміною їх перерозподілу, а саме зменшення витрат на будівництво (рис.2).

Серед регіонів України лідерами за часткою капітальних інвестицій, що припадає на оновлення основних фондів, є Запорізька (51,5%), Кіровоградська (50,8%) та Луганська (57,1) області. Від 40 до 50% загального обсягу капітальних вкладень в регіоні на ці процеси припадає у Вінницькій, Донецькій, Дніпропетровській, Сумській, Черкаській та Чернігівській областях. Найменша частка капітальних інвестицій в оновлення основних фондів направлена у Чернівецькій області, а саме 16,7% їх загального обсягу. Із зменшенням обсягів капітальних інвестицій в оновлення основних фондів знижується також і міжрегіональна диференціація між ними з 56,7 разів у 2013 році до 55,9 разів у 2014 році.

Рис. 2. Частка вкладених капітальних інвестицій в оновлення основних фондів в регіонах України у 2013-2014 роках [4, С.11; 5, С.11]

Розглядаючи структуру інвестицій за видами економічної діяльності слід відзначити, що лівова їх частка припадає на промисловість. У 2014 р. вона становила 39,3% загального обсягу інвестицій в економіці України. За нею слідує будівництво – 16,5%. В оптовій та роздрібній торгівлі зосереджено 10,1% капітальних інвестицій, на сільське господарство припадає 8,6% капітальних інвестицій, на транспорт – 7,1%, операції з нерухомим майном – 5,1%, фінансову та страхову діяльність – 2,8% тощо [5, С. 34-35].

Важливе значення для забезпечення відтворювальних процесів має вибір оптимальної структури джерел фінансування капітальних вкладень, яке здійснюється за рахунок власних і залучених коштів. Основною передумовою визначення оптимальної структури джерел фінансування є: можливі обсяги внутрішніх джерел фінансування капітальних вкладень; можливості залучення додаткових коштів, пов'язані із подорожчанням капітальних витрат. В Україні впродовж останніх років сформована стійка структура капітальних вкладень за джерелами фінансування. Структура власних джерел фінансування капітальних вкладень залежить від багатьох факторів: від оподаткування доходів підприємства; темпів зростання обсягів реалізації товарів та послуг; структури активів підприємства, а залучених – від стану ринку капіталу; відсоткової політики комерційних банків, сприятливого інвестиційного клімату в регіоні тощо.

На дуже низькому рівні в Україні перебуває такий відтворювальний ресурс, як амортизація, кошти якої призначені для формування капітальних вкладень. Суттєвим недоліком чинної амортизаційної системи є те, що вона не створює умов для оновлення основних фондів у найважливіших сферах економічної діяльності,

таких як обробна промисловість, транспорт, виробництво енергії, сільське господарство, де ступінь зносу основних засобів є одним з найвищих. Іншим недоліком є послаблення ролі амортизації як джерела інвестицій, оскільки спостерігається зниження частки власних коштів підприємств та організацій у структурі джерел фінансування інвестицій. Сучасна амортизаційна політика не формує у підприємств стимулів до впровадження наукових розробок. В Україні спостерігається тенденція до зниження інвестицій у нематеріальні активи у структурі капітальних інвестицій. Встановлюючи норму амортизації, порядок її нарахування та використання держава має регулювати темпи і характер виробництва в галузях, а саме за допомогою норми амортизації повинна формуватись швидкість знецінення, а через неї – швидкість оновлення основних фондів.

Українська амортизаційна система суттєво відрізняється від амортизаційних систем розвинутих країн, у яких досить часто для стимулювання впровадження найновіших засобів виробництва та технологій основні засоби прирівнюються до оборотних і витрати на їх придбання відносяться на витрати виробництва протягом одного року. Результатом неефективності амортизаційної політики є низька частка амортизації у структурі ВВП.

У більшості розвинутих країн світу амортизація є одним із основних важелів регулювання розширеного відтворення основних фондів вагомим чинником економічного зростання. У загальних обсягах капітальних інвестицій на неї припадає 65–70%. Нажаль в Україні за рахунок амортизаційних відрахувань формується лише 16,7% капітальних інвестицій. Серед регіонів України найбільший вклад у формування капітальних інвестицій має амортизація у Дніпропетровській (29,8%),

Запорізькій (28,3%), Рівненській (23,4%) та Харківській (32%) областях. Ще в 9 регіонах України цей показник є вищим за його середньоукраїнське значення. В 9-ти регіонах їх частка не сягає навіть 10% і коливається від 4,2% у Кіровоградській до 8,9% (Чернівецькій та Київській). Від 10,1% до 19,3% в інших 9-ти регіонах України. Дуже незначний вплив мають амортизаційні на формування капітальних інвестицій у Полтавській області (1,5%) [5, С. 7].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Слід відзначити, що основою економічного зростання є зниження частки проміжного споживання у валовому випуску на основі переорієнтації на виготовлення товарів з високою доданою вартістю. Відтворення основних фондів в регіонах має опиратися на науково обґрунтовану інвестиційну політику. Важливе значення для підвищення ефективності інвестиційної діяльності має поліпшення технологічної структури інвестицій внаслідок збільшення питомої ваги витрат на відтворення

активної частини основних фондів — машин та устаткування, а зменшення — на будівельно-монтажні роботи. Саме відсутність дієвих стимулів для активізації капітального інвестування у технологічне переобладнання виробництва призвела до критичного стану основних засобів у низці галузей економіки. Ще одним гальмом подолання цих негативних тенденцій є низький рівень інноваційної активності. Лише активізація інноваційного розвитку українських регіонів є однією з передумов зниження частки проміжних витрат у валовому випуску товарів та послуг та розвиток галузей економіки з високим рівнем ВДВ. Загалом серед основних напрямів удосконалення відтворювальної структури слід виділити модернізацію виробництва, технічне оновлення, зниження ресурсомісткості виробництва, зміну співвідношення між виробництвом засобів виробництва та предметів споживання на користь останнього, створення умов для інвестування тощо.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валовий регіональний продукт за 2001-2009 роки: Статистичний збірник. – Київ.: Державний комітет статистики України, 2011. – 155с
2. Валовий регіональний продукт за 2013 рік: Статистичний збірник. – Київ.: Державна служба статистики України, 2014. – 79 с
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Капітальні інвестиції в Україні за 2013 рік. Статистичний бюлетень. – Київ.: Державна служба статистики України, 2014. – 43с.
5. Капітальні інвестиції в Україні за 2014 рік. Статистичний бюлетень. – Київ.: Державна служба статистики України, 2015. – 43с.

REFERENCES

1. State Statistics Service of Ukraine (2011) Valovyi rehionalnyi produkt za 2001-2009 roky [Gross regional product for the years 2001-2009]: (Statistical Yearbook). Kyiv. [in Ukrainian]
2. State Statistics Service of Ukraine (2015) Valovyi rehionalnyi produkt za 2013 rik. [Gross regional product for the years 2013]: (Statistical Yearbook). Kyiv. [in Ukrainian].
3. State Statistics Service of Ukraine (2015). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. State Statistics Service of Ukraine (2014). Kapitain'ni investytsiyi v Ukrayini za 2013 rik [Capital investment in Ukraine of 2013]. (Statistical Bulletin). Kyiv. [in Ukrainian].
5. State Statistics Service of Ukraine (2015). Kapitain'ni investytsiyi v Ukrayini za 2014 rik [Capital investment in Ukraine of 2014]. (Statistical Bulletin). Kyiv. [in Ukrainian].

Одержано 14.03.2016 р.